

Sławomir Zalewski

Europejskie Stowarzyszenie Nauk o Bezpieczeństwie

**Diagnozowanie i doskonalenie
kultury bezpieczeństwa politycznego
w perspektywie instytucjonalnej**

**Diagnosing and improving the political security
culture in the institutional perspective**

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest kultura bezpieczeństwa politycznego identyfikowana z perspektywy instytucjonalnej. Podjęto tu próbę określenia wstępnych ram wykorzystania analizy instytucjonalnej w diagnozowaniu kultury bezpieczeństwa politycznego. Pomocne mogą być w tym zakresie jakościowe kryteria oceny funkcjonalności instytucji, jak: skuteczność, elastyczność, przewidywalność, stabilność. Za ich pomocą można ogólnie diagnozować aktualny stan organizacji ukierunkowanych na zapewnianie bezpieczeństwa, jak też instytucji społecznych. Podjęto próbę oceny przydatności kryteriów jakościowych funkcjonalności instytucji we współczesnych warunkach funkcjonowania państwa. Analiza jest wstępną próbą zarysowania badanego problemu.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo państwa, polityka, kultura bezpieczeństwa, kultura bezpieczeństwa politycznego, diagnozowanie

Abstract

The subject of the article is the culture of political security identified from the institutional perspective. The author made an attempt to

define a preliminary framework for the use of institutional analysis in the diagnosis of the political security culture. The qualitative criteria for assessing the institution's functionalities, such as effectiveness, flexibility, predictability and stability, may be helpful in this scope. With their help, it is possible to generally diagnose the current state of organizations aimed at providing security as well as social institutions. There was also made an attempt to assess the suitability of the qualitative criteria of the institution's functionality in the contemporary conditions of the functioning of the state. The analysis is a preliminary attempt to outline the examined problem.

Keywords: national security, politics, security culture, political security culture, diagnosing

Wprowadzenie

Przedmiotem artykułu jest diagnozowanie kultury bezpieczeństwa politycznego oraz jej doskonalenie, co najogólniej odnosi się do rozpoznania sposobu funkcjonowania podmiotów bezpieczeństwa w rzeczywistości społecznej w aspekcie identyfikacji przez nie wyzwań, zagrożeń i szans rozwojowych. Celem jest ukazanie ogólnych ram analizy funkcjonalności instytucji bezpieczeństwa przy pomocy jakościowych kryteriów skuteczności, elastyczności, przewidywalności oraz stabilności. Przyjęto, że sposób, w jaki ludzie postrzegają swoje bezpieczeństwo ściśle wiąże się z działalnością państwa – jego organów oraz prawa na podstawie których one działają. Z tego względu można sformułować tezę o społecznej użyteczności postrzegania instytucji bezpieczeństwa (organów, norm prawnych) przez pryzmat wspomnianych wyżej, względnie uniwersalnych, kryteriów oceny.

Jednak współczesne pojmowanie bezpieczeństwa charakteryzuje niezwykła złożoność. Jak pisze Jerzy Stańczyk: „bezpieczeństwo jest na tyle istotnym, nieodłącznym warunkiem bytu człowieka, że wokół niego organizuje on swój świat wartości, czemu towarzyszy zwykle daleko idąca emancypacja (...)”¹, przy czym jednocześnie zauważa, że „bezpieczeństwo stanowi istotność niedającą się w jednorodny sposób poznać

¹ J. Stańczyk, *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Poznań 2017, s. 39.

i opisać². Mnogość perspektyw badawczych, definicji pojęć, stale poszerzający się zakres przedmiotowy pojmowania bezpieczeństwa, to tylko niektóre wyzwania stojące przed badaczem. Podobne uwagi odnieść można do pojmowania polityki oraz kultury. Relacje pomiędzy nimi można ogólnie wyznaczyć w następujący sposób: 1) kultura jest wytworem, dorobkiem człowieka i w sensie niematerialnym systemem wartości oraz wiedzą o świecie a także sposobem jej przedstawiania; 2) polityka jest sposobem organizacji społeczeństwa oraz systemem władzy; 3) bezpieczeństwo jest podstawą rozwoju jednostkowego i społecznego, jest także użytecznym kryterium działania politycznego (państwo zapewnia bezpieczeństwo ludziom lub nie może go zapewnić i wówczas ocena działalności państwa musi być negatywna) oraz celem tego działania (w wyidealizowanym może nieco, ale społecznie użytecznym, rozumieniu polityki bezpieczeństwa).

Zakres przedmiotowy i podmiotowy diagnozowania kultury bezpieczeństwa

Diagnozowanie kultury bezpieczeństwa³ może być dokonywane z punktu widzenia podmiotowego oraz przedmiotowego. W tym pierwszym ujęciu często mówimy o człowieku, jako podmiocie bezpieczeństwa. Można zgodzić się z Zenonem Trejnisem, że „kultura bezpieczeństwa sprawia, że człowiek opanowuje potocznie i fachowo rozumiane kompetencje zaradcze podejścia do różnych sytuacji niebezpiecznych. Może on przewidywać powstawanie zagrożeń, je identyfikować, monitorować, redukować i starać się je przeczłonyć a także im zapobiegać⁴. Kulturę bezpieczeństwa w jednostkowym ujęciu wyznacza zakres kompetencji społecznych jednostki, ale także wiedzy o zagrożeniach (ich

² Tamże, s. 40.

³ Kulturę bezpieczeństwa rozumie się ogólnie jako sposób istnienia podmiotu w otoczeniu społecznym w aspekcie bezpieczeństwa – postrzegania wyzwań, zagrożeń i szans rozwojowych, oceniania ryzyka, będącego nieodłącznym elementem każdej formy działalności człowieka w sensie indywidualnym oraz zbiorowym. Zob. S. Zalewski, *Kultura bezpieczeństwa politycznego*, [w:] „Kultura Bezpieczeństwa” 5/2016; zob. także M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2011 oraz L.F. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Kraków 2016.

⁴ Z. Trejnis, *Kultura systemu bezpieczeństwa narodowego*, „Przegląd Strategiczny” 2013 nr 1, s. 43.

identyfikowania) oraz umiejętności radzenia sobie z niebezpieczeństwami. W sensie politycznym człowiek jest podmiotem bezpieczeństwa, ale jego rola materializuje się w działalności zbiorowej, ściślej jest realizowana poprzez instytucje. Nasuwa się tu pierwszy argument uzasadniający korzyści podejścia instytucjonalnego w badaniach nad kulturą bezpieczeństwa politycznego – analiza instytucjonalna jest użytecznym narzędziem badania sposobów organizowania się ludzi, także na rzecz identyfikacji wyzwań, rozpoznawania zagrożeń i przeciwdziałania im, pamiętając przy tym o znaczeniu polityki w aspekcie organizacji społeczeństwa⁵. W ten sposób postrzegamy znaczenie podmiotów zbiorowych (organizacji, państwa).

Diagnozowanie kultury bezpieczeństwa politycznego w aspekcie przedmiotowym jest związane jest z badaniem relacji wewnętrznych i zewnętrznych podmiotów zbiorowych (państw i organizacji). W tym pierwszym ujęciu diagnoza odnosi się do przesłanek stabilizacji (pożądanego stanu stabilności), czynników destabilizujących, konfliktów i zarządzania nimi – a pamiętajmy, że konflikt jest nieodłącznym elementem walki politycznej i mówimy tu zarówno o konfliktach, których podłożem są interesy polityczne, ale także tych, gdzie podstawą sporu są wartości. Kultura bezpieczeństwa politycznego jest w tym rozumieniu sposobem artykulacji interesów podmiotów polityki⁶. Jeśli dalej przyjąć, że kultura bezpieczeństwa politycznego obejmuje sferę aksjologiczną związaną z funkcjonowaniem władzy w państwie, jej zdolność identyfikacji zagrożeń i wyzwań, uświadomienia interesów bezpieczeństwa, organizowania potencjału na rzecz jego zapewnienia oraz społecznego wsparcia tych zabiegów, to rysuje się bardzo rozległy przedmiot badań diagnostycznych. Zwłaszcza, że kultura bezpieczeństwa jest związana ze świadomością społeczną wyzwań, zagrożeń i szans – zaś im wyższy jej poziom, tym – jak wolno zakładać – większe szanse na zapewnienie warunków stabilnego rozwoju. Proces podnoszenia poziomu kultury bez-

⁵ Jak pisze Stanisław Jarmoszko, status *homo politicus* sprawia, iż bezpieczeństwo człowieka (na każdym szczeblu hierarchii podmiotowej) determinowane jest przez politykę. S. Jarmoszko, *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Siedlce 2015, s. 234.

⁶ S. Zalewski, *Kultura bezpieczeństwa politycznego*, „Kultura Bezpieczeństwa” 5/2016, s. 151.

pieczeństwa w społeczeństwie jawi się jako wprost sprzyjający poprawie politycznego bezpieczeństwa państwa⁷.

Oczywiście, o badaniu kultury bezpieczeństwa politycznego można mówić także w ujęciu międzynarodowym – stosunków między podmiotami polityki, sposobu postrzegania przez nie świata, własnej w nim roli, co najogólniej sprowadzić można do tak, czy inaczej rozumianych interesów i celów politycznych. W dalszej analizie skoncentrujemy się jednak na diagnozie kultury bezpieczeństwa politycznego państwa.

Na tym tle przedmiotem diagnozy kultury bezpieczeństwa politycznego mogą być:

- interesy podmiotów polityki, ich zróżnicowanie i uzgadnianie, gra polityczna;
- czynniki konfliktogenne, napięcia i konflikty;
- potencjał podmiotów polityki, koncepcje jego wykorzystania oraz użycie;
- polityka w różnych wymiarach (w tym programowym, działań, instrumentów);
- sfera wyzwań, zagrożeń, szans i ryzyk identyfikowanych z punktu widzenia danego podmiotu;
- funkcjonalność instytucji.

Powyższe wyliczenie ma charakter ilustracyjny, wskazujący na możliwe zróżnicowanie i rozległość ujęcia przedmiotowej diagnozy. Warto zatem wybrać określoną perspektywę analityczną i taką zdaje się perspektywa instytucjonalna, osadzona w podejściu racjonalnego wyboru oraz absorbująca także dorobek funkcjonalizmu⁸.

Instytucjonalizacja bezpieczeństwa

Podejście instytucjonalne zakłada, że powszechnie uznawanymi wyznacznikami instytucji jest porządkowanie, tworzenie ładu i organizowanie. Można ów proces przedstawić jak na rysunku 1.

⁷ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne. Zarys problematyki*, Siedlce, 2013 s. 69. Podobny pogląd wyraża Agnieszka Filipek, *Relacje między kulturą polityczną a bezpieczeństwem politycznym państwa*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo polityczne*, red. S. Jaczyński, M. Kubiak, M. Minkina, Warszawa-Siedlce 2012, s. 349-360.

⁸ Szerzej to podejście w: S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne. Zarys problematyki*, Siedlce 2013.

Podstawowe funkcje instytucji wiążą się z uporządkowaniem rzeczywistości społecznej, nadaniem jej określonego znaczenia, formalizacją zachowań. Można je także widzieć, jako wynik „racjonalnej i strategicznej kalkulacji aktorów społecznych, efektem ważenia ich preferencji i interesów”⁹. Na tym tle istotne jest zbadanie mechanizmów tworzenia i działania instytucji państwa oraz ich funkcji związanych z bezpieczeństwem.

Rysunek 1. Proces instytucjonalizacji

Źródło: opracowanie własne.

Instytucje odgrywają podstawową rolę w identyfikowaniu funkcji państwa w zakresie zapewniania bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Identyfikacja ta ma charakter formalny i dokonywana jest w oparciu zarówno o normy prawa stanowionego, jak też te nie skodyfikowane, mające jednak znaczenie społeczne. To podejście, określane mianem funkcjonalistycznego, definiuje państwo jako „zbiór instytucji, które stoją na straży porządku i zapewniają społeczną stabilność”¹⁰. Takie określenie państwa – poprzez pryzmat instytucji, których funkcje związane są z szeroko rozumianym bezpieczeństwem – ma charakter szeroki, gdyż obejmuje zarówno organizacje powoływane przez państwo, jak i pozapaństwowe (organizacje, zrzeszenia, kościoły) oraz dzia-

⁹ S. Mazur, *Władza dyskrecjonalna wysokich urzędników publicznych. Perspektywa nowego instytucjonalizmu*, Kraków 2011, s. 25.

¹⁰ A. Heywood, *Politologia*, Warszawa 2006, s. 108.

łąjące w sferze niepublicznej (rodzina, związki partnerskie). Węższym zakresem pojmowania państwa operuje się na gruncie podejścia organizacyjnego, gdzie zakres instytucjonalny obejmuje „aparaturę rządową”. Państwo w tym ujęciu to zatem „taki zestaw instytucji, które są wyraźnie „publiczne”, gdyż są odpowiedzialne za kolektywną organizację życia społecznego oraz finansowane z pieniędzy publicznych”¹¹. Obydwa podejścia do państwa mają charakter instytucjonalny, przy czym to węższe, organizacyjne, pozwala na wyraźne rozróżnienie sfery państwowej od niepaństwowej i co za tym idzie, obszaru poddanego bezpośredniemu oddziaływaniu polityki od sfery względnie niezależnej (lub może trafniej pośrednio zależnej) od rządu oraz wpływów zewnętrznych względem państwa.

Wnioskiem płynącym z analizy procesu instytucjonalizacji jest uznanie, że jego istotą jest przekształcanie norm społecznych w prawne i na tej podstawie organizowanie struktur państwa. Przypisujemy temu procesowi charakter polityczny, ale ma on silny kontekst społeczny – odbiorcy decyzji politycznych. Zważyć warto, że współcześnie następuje niejaka destrukcja norm społecznych (kulturowych), relatywizowanie wartości do niedawna porządkujących życie społeczne. W sferze stanowienia prawa mamy do czynienia z dwoma przeciwstawnymi, ale zachodzącymi równolegle tendencjami: niedoregulowania i nadregulacji. Zarówno jedna, jak i druga jest pokłosiem uznania za prawidłowe takiego zorganizowania państwa, aby działające na podstawie prawa organy mogły realizować coraz bardziej rozbudowane zadania w coraz bardziej złożonej społecznej rzeczywistości. W konsekwencji pojawia się potrzeba maksymalnego doprecyzowania zakresu działania państwa, obowiązków obywateli oraz ich praw, ale także katalogu czynów zabronionych. Tworzy się coraz więcej przepisów, często pozostających ze sobą w relacji, którą trudno uznać za niesprzeczną. Owa inflacja prawa pozostaje w odpowiedniej – przeciwnej – relacji do niedoregulowania, które występuje wówczas, gdy przykładowo w przestrzeni publicznej (także internetowej) ujawnia się aktywność ludzi przynosząca szkody innym osobom, bądź organizacjom czy państwu, a która nie jest opisana w przepisach karnych, jako czyn zabroniony. W konsekwencji tych procesów uznać można, że instytucjonalizacja bezpieczeństwa w państwie współczesnym jest obciążona stałym problemem braku stabilizacji, któ-

¹¹ Tamże, s. 109.

ry dodatkowo potęguje doraźny wpływ polityczny, destabilizujący w konsekwencji struktury wykonawcze państwa. Są to warunki faktycznie obniżające poczucie stabilizacji w relacjach obywatel – państwo.

Kryteria funkcjonalności instytucji bezpieczeństwa

Dokonywanie diagnozy kultury bezpieczeństwa politycznego w takich warunkach jest przedsięwzięciem dość karkołomnym. Można ogólnie przyjąć, że brak stabilizacji w kształtowaniu instytucjonalnej sfery bezpieczeństwa, brak stabilności i przewidywalności prawa oraz względnie doraźne (bez ukierunkowania na dalekosiężną wizję rozwoju państwa) decyzje polityczne nie służą podwyższaniu poziomu kultury bezpieczeństwa politycznego.

Na tym tle poszukiwanie względnie zobiektywizowanych kryteriów funkcjonalności instytucji, także pozostaje zabiegiem wyłącznie teoretycznym. Przyjmując jednak, że nie ma innej drogi, niż poszukiwanie odpowiedzi o dające się uniwersalizować kryteria funkcjonalności instytucji, poprzez racjonalizację relacji pomiędzy jej składowymi oraz (w ramach określonego systemu) pomiędzy jego elementami, warto przywołać koncepcję kryteriów funkcjonalności instytucji, gdzie uznaje się, że:

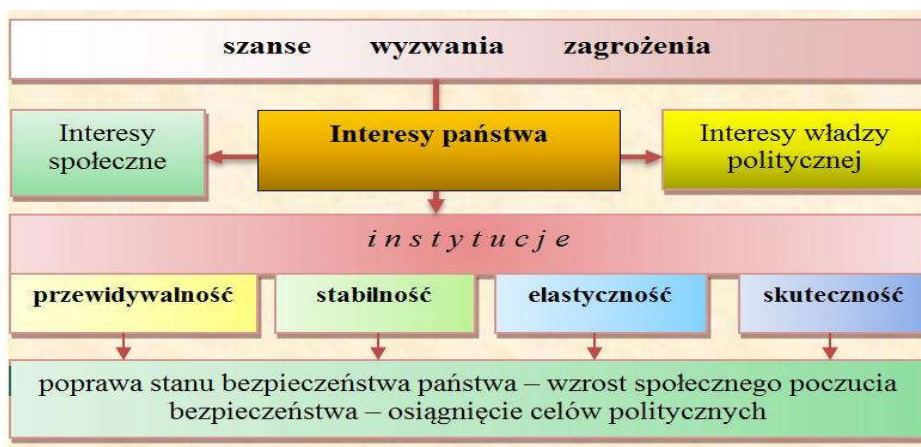
- bezpieczeństwo polityczne jest budowaniem spójności pomiędzy sferą interesów władzy z jednej strony a sferą interesów społecznych z drugiej; materializuje się ono we wspólnocie politycznej – bezpieczeństwo polityczne człowieka realizuje się w instytucjach tworzących system polityczny;
- bezpieczeństwo polityczne realizowane jest w państwie narodowym, bowiem dotychczas ludzkość nie wytworzyła innej, alternatywnej formy politycznej organizacji społeczeństwa, która zapewniłaby realizację interesów zbiorowych;
- istotą bezpieczeństwa politycznego państwa w jego aspekcie wewnętrznym jest zapewnianie spójności celów w obszarze bezpieczeństwa narodowego z wartościami i normami społecznymi, opartymi na nich normami prawnymi oraz działającymi na ich podstawie organami; zapewnianie owej spójności jest zadaniem władzy politycznej;
- władza polityczna ma największy wpływ na zagwarantowanie funkcjonalności instytucji bezpieczeństwa – można je uznać za użytecz-

ne, jeśli ich działalność będzie się cieszyła równocześnie akceptacją polityczną (władzy) i społeczną;

- instytucje bezpieczeństwa powinny być funkcjonalne, co oznacza względną trwałość (przewidywalność) organizacji powoływanych przez państwo, objęcie ich spójnym systemem dyrektyw oraz polityczną kontrolą, czemu towarzyszy społeczna akceptacja działań¹².

W taki najogólniej sposób można charakteryzować pożądany w praktyce, choć mający tylko teoretyczny walor instytucjonalny model bezpieczeństwa politycznego państwa, który można zilustrować na rysunku.

Rysunek 2. Funkcjonalność instytucji – ogólne ujęcie systemowe

Źródło: S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne. Zarys problematyki*, Siedlce 2013.

Poszczególne kryteria jakościowe funkcjonalności wyjaśnia się następująco:

- stabilność dotyczy organizacji (przy czym należy ją rozumieć jako stałe dążenie do maksymalizacji wykorzystania dostępnych zasobów);
- elastyczność oznacza zdolność organizacji do przystosowania struktur i działania w obliczu zmiennych warunków, a także zdolność do współdziałania i kooperacji z innymi ogniwami systemu bezpieczeństwa;

¹² S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne...*, dz. cyt., s. 261.

- skuteczność to cecha dająca się odczytać poprzez wyniki działania – w relacji do zakładanych celów;
- przewidywalność instytucji wiąże się z takim określeniem jej miejsca w systemie, które będzie wyraźnie wskazywało jej rolę i funkcje, jakie będą czytelne zarówno dla bliższego otoczenia systemowego, ale także szerszego – społecznego¹³.

W konsekwencji o funkcjonalności instytucji bezpieczeństwa politycznego mówimy w aspekcie normatywnym (w rozumieniu społecznych norm, które charakteryzują postawy obywateli wobec bezpieczeństwa, ale też mają wpływ na społeczne postrzeganie interesu bezpieczeństwa), formalno-prawnym (prawnych podstaw działania organów państwa), politycznym (zgodności działania z jego celami, określanymi zarówno w fazie projektowania organizacji, jak też jej działalności), społecznym (co wiąże się z kształtowaniem wizerunku działania, albo inaczej, takiego odbioru działalności instytucji bezpieczeństwa, który mógłby zostać oceniony, jako społecznie użyteczny)¹⁴.

Zarysowane powyżej ujęcie funkcjonalności instytucji ma charakter idealny, zakłada bowiem równowagę pomiędzy interesami władzy politycznej i społecznymi a interesami bezpieczeństwa państwa. Model przyjmuje również założenie o spójności w zakresie identyfikacji przez władzę polityczną oraz społeczeństwo szans, wyzwań i zagrożeń. Wzrost teoretyczny ma również założenie o wpływie odczytywania szans, zagrożeń i wyzwań na proces instytucjonalizacji. W rezultacie można wnioskować, że funkcjonalność instytucji jest osiągnięta w warunkach spójności interesów władzy politycznej z interesami bezpieczeństwa państwa przy ich społecznej akceptacji¹⁵.

Idealizując układ instytucjonalny trzeba jednak pamiętać, że „instytucje odzwierciedlają układ sił, faworyzując pewne sposoby działania, włączając w nie pewnych aktorów społecznych, a wykluczając innych. Instytucje nie są prostą równowagą kontraktów zawieranych przez racjonalnie kalkulujących aktorów lub arenami ścierania się sił społecznych. Stanowią one kolektywne struktury, zasady i standardowe procedury operacyjne. W rozważaniach nad instytucjami charakterystyczne jest eksponowanie faktu, że instytucje nie muszą pozostawać względem

¹³ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne...*, dz. cyt.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

siebie w harmonijnych relacjach, tworząc funkcjonalną całość. Mogą cechować się zarówno funkcjonalnością, jak i dysfunkcjonalnością względem formalnych celów organizacji. W pewnych okolicznościach mogą one prowadzić do dezintegracji organizacji i jej upadku¹⁶. Gdy odnieść te uwagi do sfery instytucjonalnej bezpieczeństwa państwa, to wyraźnie rysuje się znaczenie zróżnicowania pojmowania interesów w relacji do władzy politycznej oraz społeczeństwa, a także (w warunkach uzgodnienia tych interesów) państwa. Od owego uzgodnienia zależy zatem w największym stopniu ocena stanu bezpieczeństwa politycznego (co można ująć także dynamicznie, jako ocena procesu jego zapewniania).

Przyjmując za punkt odniesienia przedstawione wyżej wyidealizowane podejście do funkcjonalności instytucji bezpieczeństwa, a także wcześniej przyjętą tezę o roli instytucji w porządkowaniu życia społecznego, wywieść można, że wysoki poziom kultury bezpieczeństwa politycznego, jest możliwy w warunkach zgodności interesów władzy politycznej z interesami społecznymi, co łącznie składa się na ogólny układ interesów państwa w dziedzinie bezpieczeństwa. Powstaje pytanie o diagnozę w przedmiotowym zakresie w obecnym stanie funkcjonowania państwa.

Wyzwania stojące przed państwem w epoce rewolucji informacyjnej

W tradycyjnym ujęciu państwo, jako instytucja polityczna, było głównie odpowiedzialne za uporządkowanie życia zbiorowego oraz odczytywanie reguł nim rządzących. Od lat upowszechnia się poglądy, które odmawiają państwu owego kluczowego znaczenia wskazując, że „zmalowało zainteresowanie kompleksowymi formami organizacji politycznej; zdarzenia polityczne określa się raczej jako zjawiska wtórne niż jako działania niezbędne do zrozumienia społeczeństwa; polityka stanowi wyraz swojego kontekstu¹⁷. Również odczytywanie roli i funkcji władzy w warunkach państwa narodowego zmieniło się – „dostrzegane przez wszystkich słabość państwa we współczesnym świecie to nic in-

¹⁶ S. Mazur, *Władza dyskrecjonalna wysokich urzędników publicznych. Perspektywa nowego instytucjonalizmu*, Kraków 2011, s. 27.

¹⁷ J.G. March, J.P. Olsen, *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Warszawa 2005, s. 11.

nego jak kres dotychczasowego modelu władzy, opartego na jednolitych, hierarchicznie zorganizowanych standardach racjonalności formalnej, z wyraźnym centrum władzy w jego trójpodziale”¹⁸. Skoro rolę instytucji politycznych w kontekście współczesnej pozycji państwa narodowego odczytywać można poprzez zachowania zbiorowe oraz wpływu, jaki nań wywierają społeczne normy, szczególnie będące emanacją określonego porządku, to powstaje pytanie, o jaki porządek chodzi oraz na czym oparty? Wydaje się, że można go obecnie utożsamiać ze stabilizacją społeczną opartą na podłożu ekonomicznym, związanym z aktywną polityką państwa.

Na funkcjonowanie człowieka w państwie wpływa wyraźne poszerzenie jego funkcji widoczne choćby poprzez relatywne zmniejszenie znaczenia zapewniania bezpieczeństwa zewnętrznego, czy fizycznego obywatelom na rzecz wzrostu roli gwaranta ekonomicznego bytu, co wiąże się z redystrybucją dochodów pomiędzy grupami społecznymi. Rosnące oczekiwania społeczne wobec państwa oznaczają często powrót rządzących do idei populistycznych – oparcia wsparcia politycznego o elektorat socjalny, roszczeniowy, który łatwiej zaspokoić niewielkimi daninami, co jednak tworzy stałe obciążenie budżetu i gospodarki (wzrost podatków). W takiej perspektywie wzmacnia się u obywateli postrzeganie państwa, jako źródła względnie łatwego pomnożenia indywidualnych zasobów poprzez wykorzystanie wsparcia. Bezpieczeństwo tak funkcjonującego społeczeństwa w długim okresie jest uzależnione od stabilnego zasilania budżetu państwa, na co składają się najogólniej dochody podatkowe, cła czy wpłaty z zysków państwowych przedsiębiorstw oraz inne. Poziom tych wpływów wynika z dostępu do surowców, źródeł energii, produktywności oraz konsumpcji. Wysoki poziom tej ostatniej wpływa na życie ludzi, optymalizuje sposoby spędzania czasu wolnego oraz nadaje praktyczny wymiar części postaw politycznych – wobec rządzących i szerzej państwa. W konsekwencji można przyjąć, że kwestie społeczno-ekonomiczne są istotnym czynnikiem diagnozy kultury bezpieczeństwa politycznego, bowiem ukazują sposób funkcjonowania relacji władza – obywatel i charakter zabiegów państwa na rzecz bezpieczeństwa wzmocnienia pozycji ekonomicznej i społecznej wybranych grup, co ukierunkowane jest na uzyskanie politycznego wsparcia. Każda decyzja redystrybucyjna rodzi jednak niezadowolenie,

¹⁸ J. Staniszkis, *O władzy i bezsilności*, Kraków 2006, s. 36.

może także w długim okresie przynosić negatywne skutki społeczne (np. zatrzymanie wzrostu gospodarczego, innowacyjności, drenaż mózgów i kapitałów do miejsc mniej obciążonych kosztami prowadzenia działalności gospodarczej czy twórczej).

Inną sferą kultury bezpieczeństwa politycznego obecnie jest społeczeństwo informacyjne. Zwrócenie szczególnej uwagi na informację, a ściślej procesy informacyjne, jako czynnik sprawczy zmian we współczesnych organizacjach, można uzasadnić również w kontekście ewolucji postrzegania funkcji władzy państwowej, która ulega pewnej erozji. Globalizacja zmieniła radykalnie warunki sterowności państw i gospodarek a nawet charakter samej władzy. Jak pisze Tomasz R. Aleksandrowicz „państwo, sprawujące władzę w warunkach usieciowienia, staje przed koniecznością realnego (nie tylko deklaratywnego) uwzględnienia interesów wielu węzłów i klastrów sieci, bowiem ich znaczenie, zasoby i możliwości sprawcze niwelują zdolność państwa do narzucania im swojej całkowitej dominacji. Władza staje się rozproszona, a współczesne państwo przestaje być jedynym podmiotem dysponującym realną władzą”¹⁹. Nieustanna pogoń państwa za odzyskaniem panowania nad ludźmi zgromadzonymi w jego przestrzeni terytorialnej konkuruje z praktyką inwigilacji ponadnarodowych korporacji dostarczających ludziom usługi w zamian za dane osobowe, których zakres wraz z rozwojem technologii poszerza się. Coraz więcej cech umożliwia identyfikację osoby. Coraz większe możliwości wiązania danych o ludziach tworzą nowy obraz funkcjonowania człowieka w świecie bez tajemnic. Dane te masowo przetwarzane są poza kontrolą państw i wykorzystywane także w procesach politycznych (kampaniach wyborczych, badaniach preferencji oraz ich pobudzania i kreowania).

Człowiek epoki cyfrowej jest uczestnikiem procesów informacyjnych, ale w większości na zasadach konsumenta nie panującego nad sferą oprogramowania, czy sprzętu. Znany i opisany powszechnie syndrom wykluczenia cyfrowego odnosi się do zróżnicowanego dostępu do technologii informatycznych, co ma w mniejszym stopniu (choć także) charakter przestrzenny, w większym zaś pokoleniowy i kompetencyjny (ograniczona zdolność posługiwania się narzędziami informatycznymi, reagowania na incydenty w sieci). W konsekwencji rośnie uzależnienie ludzi od dostawców usług, opieki państwa i jego administracji

¹⁹ T.R. Aleksandrowicz, *Walka informacyjna*, Warszawa 2016, s. 23.

mimo, że ludzie teoretycznie mają możliwość globalnego komunikowania się i wymiany poglądów. Masowe przetwarzanie informacji paradoksalnie ogranicza możliwość samodzielnego administrowania strumieniami dopływających danych, które jednostka przetwarza w celu uzyskania wiedzy o otaczającej rzeczywistości. Narastają zagrożenia przetwarzania informacji – przełamывania zabezpieczeń, kradzieży tożsamości itp.

Podsumowanie

Nowa kultura życia człowieka w świecie cyfrowym, to także nowa kultura polityczna nacechowana podatnością jednostek na manipulację oraz tworząca szerzej nowe uwarunkowania poczucia bezpieczeństwa człowieka i organizacji jakie tworzy. Diagnoza kultury bezpieczeństwa politycznego powinna zatem uwzględniać zarówno problem zróżnicowania społecznego w jego wymiarze tradycyjnym (stratyfikacji społecznej generowanej dochodami), jak i współczesnym (dostępu do technologii i umiejętności posługiwania się narzędziami informatycznymi), jak też specyfiki procesów politycznych głównie w aspekcie sposobów decydowania o sprawach publicznych gdzie często nie uwzględnia się interesów mniejszości, ale także obiektywnie rosnących potrzeb bezpieczeństwa ludzi, których adresatem jest i pozostanie państwo. Wypracowanie stosownych narzędzi do opisu tej złożonej rzeczywistości jest istotnym zadaniem badawczym. Przedstawione w artykule kryteria funkcjonalności instytucji bezpieczeństwa mogą być takim narzędziem, ale z zastrzeżeniem wcześniej przyjętego założenia o racjonalności rozwoju społecznego, co wydaje się być w obecnym czasie co najmniej względne.

Bibliografia

- Aleksandrowicz T.R., *Walka informacyjna*, Warszawa 2016.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2011.
- Filipek A., *Relacje między kulturą polityczną a bezpieczeństwem politycznym państwa*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo polityczne*, red. S. Jaczyński, M. Kubiak, M. Minkina, Warszawa-Siedlce 2012.
- Heywood A., *Politologia*, Warszawa 2006.

- Jarmoszko S., *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Siedlce 2015.
- Korzeniowski L.F., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Kraków 2016.
- March J.G., Olsen J.P., *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Warszawa 2005.
- Mazur S., *Władza dyskrecjonalna wysokich urzędników publicznych. Perspektywa nowego instytucjonalizmu*, Kraków 2011.
- Staniszki J., *O władzy i bezsilności*, Kraków 2006.
- Stańczyk J., *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Poznań 2017.
- Trejnis Z., *Kultura systemu bezpieczeństwa narodowego*, „Przegląd Strategiczny” 2013 nr 1.
- Zalewski S., *Kultura bezpieczeństwa politycznego*, „Kultura Bezpieczeństwa” 5/2016.
- Zalewski S., *Bezpieczeństwo polityczne. Zarys problematyki*, Siedlce 2013.

Dr hab. Sławomir Zalewski – Europejskie Stowarzyszenie Nauk o Bezpieczeństwie.